

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ У ВИМІРІ КОНЦЕПТІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті крізь призму педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського розкрито базові компетентності педагогів, необхідні для успішного виконання стратегічної мети та завдань реформування освіти: професійно-педагогічну, соціально-громадянську, загальнокультурну, мовно-комунікативну, психологічно-фасилітаивну, підприємницьку, інформаційно-цифрову. Окреслено основні принципи організації професійного розвитку педагогів, виокремлені видатним ученим.

Ключові слова: професійні компетентності, професійний розвиток педагогів, учитель Нової української школи, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

В статтє через призму педагогического наследия В. А. Сухомлинского раскрываются базовые компетентности педагогов, необходимые для успешного выполнения стратегической цели и задач реформирования образования: профессионально-педагогическая, социально-гражданская, общекультурная, культурно-коммуникативная, психолого-фасилитативная, предпринимательская, информационно-цифровая. Рассмотрены основные принципы организации профессионального развития педагогов, определенные выдающимся ученым.

Ключевые слова: профессиональные компетентности, профессиональное развитие педагогов, учитель Новой украинской школы, педагогическое наследие В. А. Сухомлинского.

The article analyzes the modern approaches to determining the components of the professional competence of a teacher of the New Ukrainian School, the results of which testify to their conformity with the concepts of pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky.

In particular disclosed the basic competencies of teachers, necessary for the successful fulfillment of the strategic outcomes and tasks of educational reform (professional-pedagogical, socio-public, general-cultural, linguistic-communicative, psychological-facilitative, entrepreneurial, informational-digital) through the prism of pedagogical heritage of Sukhomlinsky, who distinguished the following components of the teacher's professional competence: humane beginning in education, a variety of methods in studying the child, emotional culture, teacher's deep knowledge of a subject while teaching, language culture, culture of thinking, technology of teaching, research activities.

Considered the teachers' basic principles of organization the professional development defined by V. O. Sukhomlinsky: transformation of scientific truths into living experience of creative work; integration of education and special pedagogical, psychological and methodological training; organic combination of professional qualities of a teacher and a tutor; collaborative independent work in the development of professional competence; unity and interrelation of theoretical and practical training; communication with a book as means of professional and cultural development; having motivation for the self-improvement.

The author presents pedagogical ideas of V. O. Sukhomlinsky regarding to the purpose and content of the teacher's self-educational activity. The purpose of self-education, according to the humanist teacher, there was a spiritual and professional enrichment of the teacher's personality; deepening its knowledge in the subject area; mastering the achievements of psychological and pedagogical science and practice; raising the overall teacher culture.

Key words: professional competencies, professional development of teachers, the teacher of the New Ukrainian School, pedagogical heritage of V. O. Sukhomlinsky.

Постановка проблеми. Національна система освіти на початку третього тисячоліття характеризується зміною освітньої парадигми, оновленням змісту та технологій навчання. Концепція Нової української школи основними компонентами формули оновлення визначає: новий зміст та структуру освіти; педагогіку партнерства; умотивованого учителя; орієнтацію на учня; виховання на цінностях; автономію школи і якість освіти; справедливе фінансування і рівний доступ; сучасне освітнє середовище [1]. У зазначеній формулі провідна роль належить професійній компетентності педагога, а найвагомим чинником успішного здійснення освітніх реформ визначено професійний розвиток учителя як суб'єкта освітнього процесу, який безпосередньо реалізує освітні новації.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Дослідження становлення й розвитку професіоналізму педагога знайшли своє відображення в науковому доробку І. Д. Багаєвої, Н. В. Гузій, Г. С. Данилової, С. А. Дружилова, Н. В. Кузьміної, В. В. Панчука, В. О. Сластьоніна й інших науковців.

Утім і сьогодні питанням, що потребує системного вивчення, є підготовка вчителів до виконання завдань Нової української школи,

формування в них готовності до реалізації академічної свободи, мотивації до самоосвіти та самовдосконалення в системі післядипломної освіти як середовища розвитку професіоналізму педагогів.

У наш час актуальність означеної проблеми є незаперечною, проте потребує вивчення історико-теоретичний аспект даного питання, зокрема аналіз ідей видатних педагогів-класиків. У педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського проблема фахового розвитку вчителів є однією з ключових, а отже, доцільним є звернення до аналізу педагогічного доробку видатного вченого.

Мета статті – розкрити зміст професійної компетентності вчителя Нової української школи у вимірі концептів педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського; виокремити основні принципи організації професійного розвитку педагогів.

Виклад основного матеріалу. Типова навчальна програма для підготовки вчителів Нової української школи визначає профілі *базових компетентностей* педагогічних працівників початкових класів, що містять основні індивідуально-особистісні та професійно-діяльнісні якості, необхідні для успішного виконання стратегічної мети та завдань реформування початкової освіти, а саме: професійно-педагогічну, соціально-громадянську, загальнокультурну, мовно-комунікативну, психологічно-фасилітативну, підприємницьку, інформаційно-цифрову [5]. З огляду на багатомірність педагогічної праці, професійна компетентність учителя розглядається в контексті європейського професіоналізму зі збереженням кращих ментальних українських характеристик.

Спрямовуючи Нову українську школу на шлях педагогіки партнерства, усе частіше звертаємося до праць видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Його педагогічна система є втіленням імперативу гуманістичного спрямування особистості вчителя й педагогічної діяльності в цілому, що становить основу духовного життя особистості та є важливим компонентом професійної майстерності.

Індивідуально-спрямована гуманістична педагогіка В. О. Сухомлинського істотно оновила й поглибила науково-теоретичні підходи до розуміння особливостей педагогічної професії, значення в ній майстерності, творчості, культури, професіоналізму.

Аналіз теоретичної спадщини видатного вченого-педагога дає підстави стверджувати, що він, глибоко дослідивши професію вчителя, виділив ознаки педагога-професіонала, сформулював умови його ефективної роботи, зокрема любов до дітей, професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти та її систематичність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні. Надзвичайно важливе значення у професійному становленні вчителя, на його думку, мають моральні якості, любов до дітей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт.

Концептуальна ідея важливості формування професійної компетентності вчителя в спадщині В. О. Сухомлинського полягає в тому, що «... фундамент, на якому стоїть школа і будується все, що робиться в школі, – це різносторонні знання, багате розумове життя, широта кругозору, постійне інтелектуальне зростання кожного вчителя» [2, с. 50–51]. З огляду на це, аксіоматичною є думка педагога про взаємозв'язок між професійною компетентністю вчителя і гармонійним розвитком особистості учня.

Вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського дало можливість виокремити складові професійної компетентності вчителя, з-поміж яких варто виокремити: гуманне начало у вихованні; багатство методів вивчення дитини; емоційну культуру; глибоке знання вчителем предмета викладання; мовну культуру; культуру мислення; технологію педагогічної праці; дослідницьку діяльність. Аналіз сучасних підходів до визначення складових професійної компетентності вчителя Нової української школи свідчить про їх суголосність із концептами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Психологічно-фасилітативна компетентність сучасного вчителя в науково-педагогічному доробку В. О. Сухомлинського розглядається крізь призму людиноцентричної педагогіки, де *гуманне начало у вихованні* визначається як найважливіша риса педагогічної культури кожного вчителя. На його глибоке переконання, «головне – це віра в людину, чутливість до всього хорошого в ній. Висока моральність учителя стає нині найважливішою умовою його педагогічної майстерності. Не випадково люди, які мають високий дар бачити в людині хороше, вірити в неї, підкрюють серця своїх вихованців. Улюбленим і авторитетним учителем стає не лише тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує у своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини» [4, с.114]. Поряд із цим педагог-новатор застерігає, що «без знання душі дитини, особливостей її мислення, сприймання навколишнього світу слова про чуйність залишаються звуком пустим; без знання душі дитини нема педагогічної культури, нема наукового керівництва школою» [3, с. 460].

Зважаючи на це, актуальною складовою педагогічної культури вчителя Василь Олександрович уважав *багатство методів вивчення дитини*, що в сучасному розумінні є складовою **професійно-педагогічної компетентності** вчителя. Пізнання особистості учня складається передусім зі спостереження. Основу об'єктивного вивчення, осмислення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків педагогічних явищ, на його думку, становить психологічна освіченість учителя. Педагог уважав, що «посібники з анатомії і фізіології, психології й дефектології стають настільними книгами вдумливого вчителя, який працює творчо» [3, с. 454]. Але для того, щоб постійне збагачення психолого-педагогічних знань стало потребою кожного педагога, учений наголошував на необхідності їх практичної реалізації у процесі вдумливої роботи кожного вчителя над педагогічною характеристикою дитини. Ефективність роботи в цьому напрямі також потребує стимулювання колективної педагогічної думки на засіданнях педагогічної ради, методичних комісій, психологічних семінарах.

Вивчення педагогічної спадщини Василя Олександровича щодо **професійно-педагогічної компетентності** свідчить, що важливою складовою педагогічної культури є *глибоке знання вчителем свого предмета*. Він наголошував, що справжнім професіоналом педагог стає за умови, коли його кругозір незмірно ширший від шкільної програми. Прогностичність цього постулату полягає в тому, що «це дуже тонка, дуже важлива риса педагогічної культури вчителя: чим вільніше він володіє матеріалом, тим яскравіша емоційність викладу, що зумовлює безпосереднє звернення до розуму і серця учня, коли в центрі уваги вчителя не зміст матеріалу, а розумова праця дітей» [3, с. 452].

При цьому педагог-новатор зауважував, що «... важливим і водночас важко вловимим моментом педагогічної діяльності вчителя є те, що він не лише повинен думати про теоретичний матеріал, який викладає, а й одночасно спостерігати за розумовою працею школярів, бачити, аналізувати їх увагу, інтерес, вольові зусилля, ставлення до інтелектуальної праці і до вчителя» [3, с. 418].

У науково-педагогічному доробку В. О. Сухомлинського містяться положення щодо сучасного трактування аспектів *соціально-громадянської компетентності вчителя*. Зокрема, відзначаючи виняткову важливість особистості вчителя, педагог-гуманіст наголошував, що для справжнього майстра виховання властивою є неабияка *емоційна культура*. Її складові – це доброта і доброзичливість. Філософський аналіз поняття «доброта педагога» дав змогу Василю Олександровичу сформулювати педагогічну сентенцію – це передусім велике почуття відповідальності за теперішню і майбутню дитину. Саме тому, на його переконання, «право на добрість, право бути наставником має насамперед той, хто чулим серцем уловлює найтонші порухи душі свого вихованця. Одним із найголовніших визначальних відтінків доброти є твердість волі вихователя, непримиренність до найменшої ознаки духовної пустоти, фальші» [3, с. 499].

Важливою складовою *інформаційно-цифрової компетентності* педагог уважав *читання*, що є найпершою духовною потребою особистості, що виховується духовним життям педагогічного колективу. Так, педагогічний колектив Павлівської школи неодноразово збирався, щоб обговорити ту чи іншу книгу. Такі заходи стали джерелом збагачення духовного життя колективу. В. О. Сухомлинський підкреслював, що отримати найвищу інтелектуальну радість – спілкування з книгою – учень зможе лише в тому разі, коли його духовний наставник сам закоханий у книгу. Як правило, читання учнями книги супроводжувалося подальшим обговоренням з учителем, що сприяло їх духовній єдності та створювало психологічний клімат, в якому виникає, розвивається та стверджується почуття радості пізнання.

Мовно-комунікативна компетентність учителя також була предметом особливої уваги В. О. Сухомлинського. Зокрема, як складова педагогічної культури *мовна культура вчителя* визначає ефективність розумової праці учнів на уроці та раціональність використання навчального часу. У Павлівській школі накопичено багаторічний досвід вирішення цієї проблеми. У підготовці до викладання предмета, кожної теми та уроку насамперед учитель має проаналізувати уявлення і поняття, які потрібно розкривати перед учнями, продумати засоби створення яскравого словесного образу об'єкта або явища, і лише потім – визначити логічну послідовність, причинно-наслідкові, якісні, часові зв'язки. Позитивні здобутки дали можливість Василю Олександровичу зробити висновок про те, що «підготовка до викладу, дидактична обробка матеріалу – це передусім єдність логічного мислення і мовної культури вчителя» [3, с. 464].

Проявом *професійно-педагогічної компетентності* і складовою педагогічної культури є *культура мислення*, що визначається здатністю вчителя віднайти такі прийоми і форми навчальної роботи, яка дає змогу визначити розвиток думок учнів. Ця новаторська ідея Василя Олександровича стверджує принцип зворотного зв'язку.

На його думку, «хороший педагог якраз тим і хорошим, що він, відчуваючи логіку розвитку уроку, підпорядковує його структуру закономірностям мислення», а «розумова праця учнів – це ніби дзеркало розумової праці педагога» [3, с. 617–618].

Підприємницька компетентність учителя реалізується завдяки вмінню генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя. *Дослідницька діяльність*, на думку В. О. Сухомлинського, – один із ключових аспектів формування педагогічної культури, оскільки «у самій своїй основі педагогічна праця – справжня творча праця – стоїть близько до наукового дослідження. Ця близькість, спорідненість полягає передусім в аналізі фактів і необхідності передбачення. Учитель, який уміє проникати думкою в суть фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, запобігає багатьом труднощам і невдачам, уникає дуже серйозного недоліку, характерного для процесу виховання, – гірких несподіванок» [3, с. 472]. Практичний досвід Василя Олександровича засвідчив, що залучення вчителів до творчого дослідження доцільно розпочинати з ознайомлення з методикою спостереження, вивчення й аналізу фактів. Це дає змогу побачити взаємозалежність таких складових педагогічного явища, як об'єктивна реальність, педагогічний вплив і запланований результат. На думку педагога-новатора, «педагогічна праця лише тоді стає творчим процесом, а вчитель лише тоді стає активною силою, яка впливає на особистість вихованця, коли він, учитель, не фіксує все, що відбувається, а сам активно впливає на педагогічне явище, створює його. Якраз у тому, що вчитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення» [3, с. 473].

У професійному розвитку вчителя, безперечно, провідну роль відіграє самоосвіта, що органічно поєднує професійну підготовку вчителя і загальний розвиток особистості. Співвідношення цих провідних цілей самоосвіти дає можливість конкретизувати необхідні умови її організації й підвищення ефективності в сукупності життєвих проявів виховання, охарактеризувати самоосвіту як неперервний цілісний процес, який не обмежується лише набуттям професійного досвіду, а передбачає різнобічне вдосконалення особистості. Сьогодні вже став афоризмом вислів Василя Олександровича про те, що «учитель готується до хорошого уроку все життя... Така духовна і філософська основа нашої професії і технології нашої праці: щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителям треба увібрати море світла, ні на хвилину не відходячи від променів вічно сяючого сонця знань, людської мудрості» [3, с. 465].

Видатний педагог уважав самоосвіту «життєдайним джерелом інтелектуального багатства, духовного життя педагога» [там само], визначаючи при цьому конкретне змістовне наповнення самоосвіти як самостійне оволодіння теоретичним матеріалом та практичними вміннями. В основі самоосвітньої діяльності – особисті зусилля вчителя, спрямовані на підвищення власної культури праці і, насамперед, культури мислення. Означений процес професійного саморозвитку передбачає не механічне поповнення знань, а перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці. Метою самоосвіти, стверджував педагог-гуманіст, є духовне і професійне збагачення особистості вчителя; поглиблення знань у предметній сфері; оволодіння досягненнями психологічної й педагогічної науки та практики; підвищення загальної культури вчителя.

Науково-теоретичні пошуки та професійний досвід В. О. Сухомлинського дозволяють виокремити такі основні принципи організації професійного розвитку педагогів, що є актуальними і сьогодні в умовах запровадження Нової української школи:

- перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці;
- інтеграція освіти та спеціальної педагогічної, психологічної й методичної підготовки;
- органічне поєднання професійних якостей учителя і вихователя;
- неперервна самостійна робота з розвитку професійної компетентності;
- єдність та взаємозв'язок теоретичної і практичної підготовки;
- спілкування з книгою як засіб професійного й загальнокультурного розвитку;
- наявність ідеї як стимулу самовдосконалення.

Висновки. Творчо узагальнюючи здобутки педагога-новатора В. О. Сухомлинського, зауважимо, що необхідною передумовою професійного розвитку педагогів є внутрішня потреба у творчій праці, прагнення до постійного поповнення знань, бажання вдосконалення. Саме вмотивований компетентний учитель Нової української школи здатний оптимізувати всі види освітньої діяльності щодо формування ключових компетентностей учнів, ціннісних орієнтирів, успішної самореалізації в професії і житті, творчої особистості, патріота, інноватора, здатного конкурувати на ринку праці, розвивати економіку, навчатися впродовж життя.

Перспективи подальших наукових пошуків з означеної проблеми вбачаємо у проведенні історіографічних досліджень щодо вивчення особливостей професійного розвитку вчителів та творчому застосуванні кращого педагогічного досвіду в умовах сучасних освітніх процесів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.06.2019).
2. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
3. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–626.
4. Сухомлинський В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 108–122.
5. Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти від 15.01.2018 № 36 [Електронний ресурс] URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-137/nakazmon_15012018_36.pdf (дата звернення: 03.06.2019).

Дата надходження до редакції: 19.08.2019 р.

УДК 378.016:373.5.011.3-051

Оксана МІЩЕНЯ,

*кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету*

Оксана ТРЕТЯК,

*кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету*

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На основі аналізу філософських і психолого-педагогічних наукових джерел охарактеризовано різні підходи до дефініції «відповідальність», окреслено сутність поняття «професійно-педагогічна відповідальність майбутнього вчителя». Доведено, що професійна відповідальність майбутнього вчителя – це інтегративна якість, що виявляється в здатності приймати зважені рішення щодо власної професійно-педагогічної діяльності, бути готовим відповідати за їх результати та наслідки.

Ключові слова: *відповідальність, професійна відповідальність, педагогічна відповідальність, професійно-педагогічна відповідальність майбутнього вчителя початкової школи.*

На основе анализа философских и психолого-педагогических научных источников охарактеризованы разные подходы к дефиниции «ответственность», исследована сущность понятия «профессионально-педагогическая ответственность будущего учителя».